

Indiana Jones si mormantul pierdut

O prezentare critica a teoriei mormantului lui Isus¹

Chicago, 24 martie 2007

§ 1. Ce cred autorii teoriei

§ 2. Descoperirea mormantului

§ 3. Argumentele teoriei mormantului

§ 4. Mariamene, cea numita Stapanana

§ 5. Iose, fratele sau tatal lui Isus ?

§ 6. Analiza ADN

§ 7. Osuarul disparut

§ 8. Speculatii aditionale

Concluzii

Anexa 1. Raspunsul comunitatii stiintifice

Anexa 2. Cazul mormantului pierdut pe Internet

Referinte

*“Oare nu este El fiul tamplarului? Nu este Maria mama lui? Si Iacov, Iosif, Simon si Iuda, nu sunt ei fratii Lui? Si surorile Lui nu sunt toate printre noi?”
(Evanghelia dupa Matei 13:55-56a)*

Noul film documentar *Mormantul pierdut al lui Isus²* pretinde ca un mormant descoperit in 1980 in cartierul Talpiot al Ierusalimului contine osemintele lui Isus din Nazaret si ale familiei sale. Filmul a fost difuzat duminica, 4 martie, pe canalul american de televiziune Discovery si prezinta asa-numite dovezi care contrazic credinta biblica in invierea si inaltarea la cer in trup a Domnului Isus Hristos.

Printre altele, filmul aduce vorba de Maria Magdalena ca fiind probabil sotia lui Isus si de copilul lor, cu numele Iuda... Parca seamana cu povestea Codului lui DaVinci, nu-i asa ?

Diferenta este ca pe cand romanul lui Brown era, cel putin oficial, considerat fictiune, teoria mormantului inventata de Jacobovici si Cameron are pretentia de adevar stiintific; teorie sustinuta cu asa-zise dovezi arheologice, epigrafice, istorice, ADN si de analiza statistica si impachetata frumos intr-o povestire cu suspans a-la-Indiana Jones.

Lasand la o parte implicatiile etice si sociologice ale intreprinderii celor doi oameni de film, sa vedem ce se stie si ce nu in povestea osuarelor. Cat de credibile sunt afirmatiile lor si ale oamenilor de stiinta cooptati in acest proiect controversat?

¹ Va rugam sa trimiteti orice critici, observatii sau completari la adresa fcosmal@yahoo.com

² "The Lost Tomb of Jesus", regizor Simcha Jacobovici, producator executiv James Cameron, Discovery Channel, 2007.

§ 1. Ce cred autorii teoriei

Pregatind cu surle si trambite difuzarea documentarului TV, stirea a fost lansata cu o saptamana mai repede la o conferinta de presa in New York, impreuna cu cartea avand acelasi subiect: *Mormantul familiei lui Isus: Descoperirea, investigatia si dovezile care ar putea schimba istoria*³, scrisa de Simcha Jacobovici si Charles Pellegrino.

Pe supracoperta cartii putem citi urmatoarele cuvinte din partea editorului:

"[...] aceasta carte va schimba modul in care gandim despre Dumnezeu, religie si tot ce am invatat despre viata si moartea lui Isus."

In cuvantul inainte, regizorul si producatorul de film James Cameron, castigator al premiului Oscar pentru filmul *Titanic* si coautor cu Jacobovici al documentarului despre mormantul pierdut, afirma:

"Investigatia dovedeste, cred eu, in afara oricarui dubiu rezonabil, ca un mormant din secolul intai descoperit la Talpiot, Ierusalim, in 1980 este mormantul lui Isus si al familiei sale." [1]

Expresia in limba engleza "*beyond any reasonable doubt*" si tradusa mai sus "in afara oricarui dubiu rezonabil" este preluata de Cameron din jargonul juridic si reprezinta cel mai inalt standard de demonstrare folosit intr-o instanta judecatoreasca la stabilirea vinovatiei unui inculpat. Fara a pretinde certitudine absoluta, o proba in afara oricarui dubiu rezonabil este atat de convingatoare incat esti gata sa te bazezi pe ea fara ezitare in cele mai importante decizii ale vietii. Aceasta expresie este explicata de Simcha Jacobovici in concluzia cartii in felul urmatoar:

"In dreptul civil britanic exista principiul 'omului rezonabil'. In esenta, atunci cand se pleaca de la un set de dovezi nu trebuie sa iei in considerare orice scenariu SF care le-ar explica. Nu trebuie decat sa fii rezonabil." [2]

O sa vedem insa cat de rezonabili au fost autorii, propunand un scenariu cu adevarat stiintifico-fantastic.

Asemenea lui Cameron, Jacobovici nu se indoieste ca mormantul este locul de veci al lui Isus. Dand de inteles ca nu e nevoie sa foloseasca toate dovezile existente pentru a-si sustine teoria, spre sfarsitul cartii il gasim rostindu-si convingerea. Tot aici vedem importanta data calculelor statistice in argumentatia autorilor:

"Chiar daca excludem osuarul lui Iacov din grupul de la Talpiot; daca nu luam in calcul numerele lui Charlie⁴ ; chiar daca ignoram inscriptia referitoare la Matia, care se incadreaza in genealogia Mariei, mama lui Isus; daca nu punem la socoteala osuarul lui Iuda, fiul lui Isus deoarece conexiunea cu ucenicul preaiubit e considerata prea subtire; daca nu atribuim importanta statistica simbolurilor

³ "The Jesus Family Tomb: The Discovery, the Investigation, and the Evidence That Could Change History", HarperSanFrancisco, 2007.

⁴ Charles Pellegrino, testul de compozitie chimica a depunerilor minerale de pe osuare, n.n.

'chevron' si 'Tao' ⁵; daca impartim rezultatele la 4 considerand posibile erori sistematice accidentale⁶; daca impartim totul la o mie astfel incat sa luam in calcul *toate* mormintele posibile din secolul intai din zona Ierusalimului - chiar si mormintele care nu au fost descoperite si s-ar putea foarte bine sa nu existe - ramanem cu ceea ce statisticienii numesc un 'P-factor' de unu in sase sute. Ceea ce inseamna ca sansele sunt de sase sute la unu ca mormantul din Talpiot sa fie locul de odihna al lui Isus din Nazaret. **Cu alte cuvinte, este destul de limpede ca s-a descoperit mormantul lui Isus, fiul lui Iosif, impreuna cu alti cinci membri ai familiei sale.** ⁷ [3]

Sanse de sase sute la unu inseamna o probabilitate de 99,83%... Mai mult decat rezonabil, nu? Vom vedea cat de corecte sunt presupunerile aruncate in masina analizei statistice asa incat s-a obtinut acest rezultat.

Dar mai intai, o scurta istorie a descoperirii arheologice.

§ 2. Descoperirea mormantului

In martie 1980, o echipa de constructori din Ierusalim a dat peste un mormant in timp ce facea sapaturi intr-un cartier numit Talpiotul de Est. Mormantul era de fapt o cripta cu zece osuare, cutii paralelipipedice de piatra continand oasele membrilor unor familii instarite sau de clasa mijlocie din perioada sec. I inainte si dupa Hristos.

In aparenta, nimic neobisnuit cu aceasta descoperire. In acea perioada de constructie intensiva din Israel au fost descoperite sute de morminte similare impreuna cu mii de osuare.

Urmand procedura obisnuita, constructorii au anuntat Departamentul Antichitatilor din Israel⁸ (D.A.I.), institutia care administreaza tezaurul arheologic. O echipa de arheologi a sosit la fata locului facand masuratori si luand notite cat mai repede, din cauza presiunii constructorilor. Arheologul Amos Kloner, supervisor al lucrarilor, a estimat pe baza artefactelor gasite in mormant ca acesta dateaza "intre sfarsitul secolului I i.Hr. sau inceputul secolului I d.Hr. si aproximativ anul 70 d.Hr.". [4]

Ca sa ajunga la osuare, arheologii au trebuit sa indeparteze un strat de pamant rosietic (numit tehnic *terra rosa*) gros de aproape un metru si provenit se pare din aluviuni.

Oasele au fost transferate autoritatilor religioase de atunci care le-au ingropat dupa traditia ortodoxa ebraica.

⁵ Simboluri sapate in piatra deasupra intrarii in camera principala a mormantului, constand dintr-un V intors si un mic cerc sub el, n.n.

⁶ Engl. *unintentional biases*.

⁷ Subl. n.

⁸ In prezent cu numele Autoritatea Antichitatilor din Israel.

Cele 10 osuare goale au fost apoi transportate la depozitul D.A.I. de la Muzeul Rockefeller din Ierusalim. Sase aveau urmatoarele nume inscrite pe ele⁹ :

1. "yshw' br yhwsp" (Yeshua' bar Yosep)	adica Isus fiul lui Iosif
2. "mryh" (Maryah)	adica Maria
3. "ywsh" (Yoseh)	Iose
4. "mtyh" (Mattiyah)	Matei
5. "mariamenu {e} mara" (Mariamene)	interpretat ca Maria Magdalena
6. "yhwdh br yshw'" (Yehudah bar Yeshua')	Iuda fiul lui Isus

Patru nume erau scrise in aramaica, unul in ebraica iar cel al lui Mariamene, in greaca. Celelalte patru osuare nu aveau nici o inscriptie.

In 1996, o echipa de filmare de la BBC a descoperit osuarele cu nume ciudate pe rafturile din depozitul D.A.I., in timp ce pregatea un documentar TV despre obiceiurile de inmormantare din timpul lui Isus. Entuziasmul initial al reporterilor a fost insa retezat de opiniile lui Amos Kloner si ale altor arheologi renumiti. "Acestea sunt nume foarte comune, nu-i nimic neobisnuit" a explicat Kloner. Asa ca osuarele au fost mentionate doar in trecut in cursul documentarului. [5]

In 2002, Simcha Jacobovici - jurnalist de investigatie si regizor laureat al premiului Emmy - a aflat despre "sicriete" de piatra in timp ce investiga un alt caz, cel al renumitului osuar cu inscriptia "Iacov fiul lui Iosif fratele lui Isus". Fire de aventurier gen Indiana Jones, Jacobovici ii marturiseste lui Kloner motivul interesului pentru osuarul lui Iacov: "Aceasta cutie s-ar putea sa contina ADN-ul clanului lui Isus". La care Kloner ii raspunde in gluma : "Daca asa stau lucrurile, de ce sa studiezi osuarul fratelui, cand te-ai putea concentra chiar pe cel al lui Isus ?" Si ii arata osuarele gasite cu mai bine de 20 de ani in urma la Talpiot. [6]

In acest punct incepe investigatia prezentata in carte si film. Intrigat de faptul ca arheologi de renume au trecut cu vederea aceasta combinatie de nume, izbitor de asemanatoare cu ale persoanelor din anturajul lui Isus, Jacobovici hotaraste sa studieze el insusi aceste osuare si posibila lor legatura cu personajele biblice.

⁹ Acoladele din inscriptia a 5-a (Mariamene) indica faptul ca zgarietura verticala interpretata aici ca litera greaca eta (e) este vazuta diferit de unii specialisti in epigrafie.

§ 3. Argumentele teoriei mormantului

Teza filmului și a cărții este că se poate dovedi cu o probabilitate foarte mare că mormantul descoperit la Talpiot aparține familiei lui Isus din Nazaret. Înainte de a prezenta argumentele aduse, vreau să menționez două atitudini observate:

(1) Inclinația autorilor de a da mai mult credit unor scrieri gnostice târzii - precum manuscrisul *Faptele lui Filip* - decât documentelor Noului Testament. Un exemplu notabil de bias gnostic este chiar expertul lor în materie de studii biblice, profesorul James Tabor, binecunoscut prin alte speculații neortodoxe. [7]

(2) Teoria că acesta ar fi mormantul lui Isus le este atât de dragă, încât evidențele care nu o susțin sunt ignorate sau reinterpretate. Metoda folosită este, cred, un exemplu clar de confecționare a dovezilor astfel încât să se potrivească cu teoria.

Ce relații de rudenie ar putea fi între persoanele ale căror osuare au fost descoperite?

Diagramele de mai jos prezintă aceste relații din perspectiva autorilor (Fig 1) și a datelor arheologice (Fig 2). [8]

Fig 1. Relația dintre osuare, conform **teoriei mormantului**

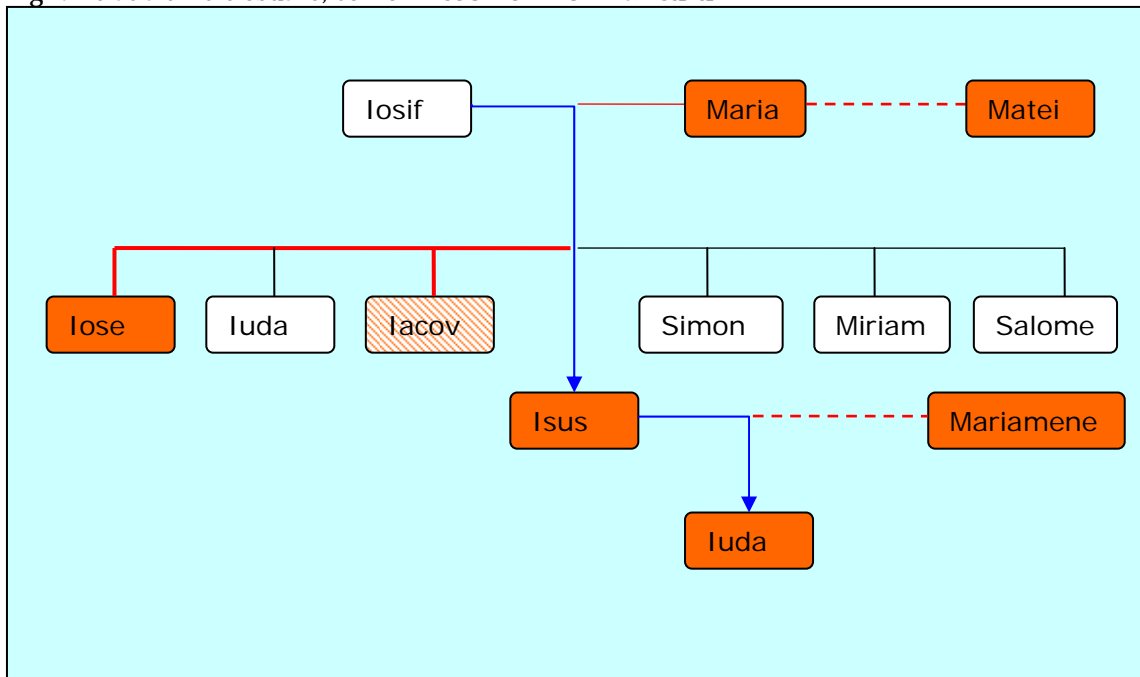
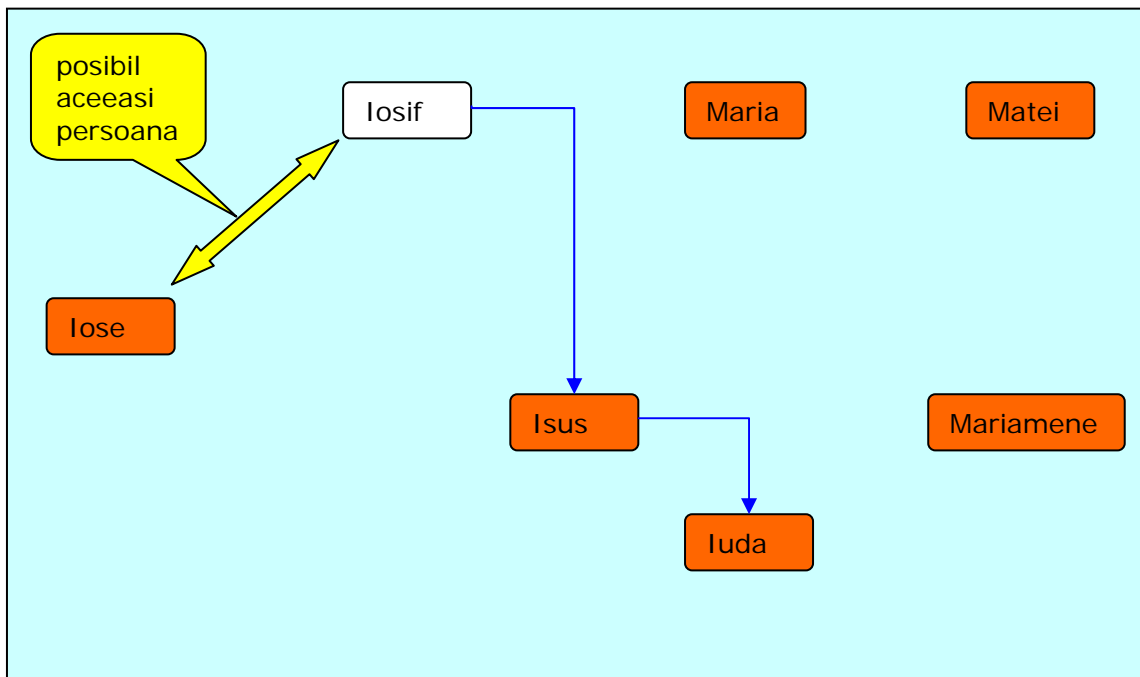

Fig 2. Relatia dintre osuare, conform **datelor arheologice** :

Vedem aici ca singurele relatii de care putem fi siguri sunt cele de paternitate, mentionate explicit doar pe doua osuare:

- Isus, fiul lui Iosif
- Iuda, fiul lui Isus

Despre restul personajelor nu putem decat sa facem speculatii - ceea ce s-a si intamplat in cazul teoriei mormantului. In realitate, ele pot fi foarte bine in orice relatie acceptabila in spatiul unei familii. Iar in cazul ca mormantul apartine unei familii extinse (unchi, matusi, verisori, servitori) posibilitatile de combinare cresc.

Premizele

- a) osuarele si inscriptiile de pe ele sunt autentice
- b) se poate aproxima pe baza izvoarelor istorice numarul locuitorilor din zona in perioada din care dateaza mormantul, precum si frecventa numelor proprii in societatea de atunci
- c) mormantul apartine unei singure familii, posibil extinsa
- d) chiar daca primul cuvint din inscriptia *Yeshua' bar Yosep* nu este usor identificabil, se considera a fi *Yeshua*
- e) inscriptia *Marya* este o forma latinizata rara a numelui Miriam si se refera la mama lui *Yeshua* de mai sus
- f) inscriptia *Mariamene* e *Mara* se refera la Maria Magdalena
- g) inscriptia *Yoseh* nu se refera la aceeași persoană cu *Yosep* de mai sus, ci la Iose, fratele lui Isus, mentionat in Marcu 6:8
- h) *Yehudah* din inscriptia *Yehudah bar Yeshua'* este fiul lui *Yeshua* de mai sus

- i) inscriptia *Matya* se refera la un posibil verisor al lui Isus, nementionat in Noul Testament
- j) osuarul cu inscriptia *Iacov fiul lui Iosif fratele lui Isus*, descoperit pe piata de antichitati, provine din acest mormant

Observatii asupra premizelor

- ✓ premizele a) si b) sunt in general acceptate de ambele parti - sustinatorii si oponentii teoriei mormantului
- ✓ c) este in general acceptata de oponenti, chiar daca au fost descoperite morminte adapostind ramasitele mai multor familii/generatii
- ✓ d) este disputata de unii oponenti care citesc in loc de *Yeshua*, numele *Hunan* [9]
- ✓ e) si g) nu sunt acceptate de oponenti
- ✓ h) este acceptata de ambele parti (pentru oponenti aceasta este o dovada puternica impotriva teoriei, faptul ca Isus ar fi avut un fiu neavand nici un sprijin istoric)
- ✓ f) si i) sunt respinse de oponenti ca neavand o baza istorica credibila
- ✓ j) este considerata speculatie chiar de unii sustinatori ai teoriei, fiind respinsa categoric de oponenti pe baza unei marturii oculare

Argumentul statistic

La cererea autorilor, profesorul de statistica Andrey Feuerverger, de la Universitatea din Toronto, a calculat sansele ca acest mormant sa apartina familiei istorice a lui Isus. Sanse estimate la 600 la 1, adica peste 99% in favoarea teoriei.

Metoda matematica folosita a fost in general acceptata de oponenti. [10]

Problema aici o constituie nu atat metoda de calcul, cat **validitatea premizelor**. Fapt recunoscut chiar de Feuerverger, care vazand reactia comunitatii stiintifice a incercat sa se disocieze de intentiile autorilor si premisele furnizate de acestia.

“Sunt convins acum ca nu trebuie sa trag nici o concluzie care conecteaza acest mormant cu unul ipotetic al familiei din Noul Testament”, precizeaza acesta pe un web site apartinand Universitatii din Toronto. “Rezultatul unui asemenea calcul depinde foarte mult de presupunerile facute”. [11]

Au fost alese 4 nume dintre cele scrise pe osuare : Isus, Maria, Iose si Mariamene. Calculele pornesc de la intrebari urmatoare:

Care sunt sansele ca o combinatie de nume similara celei din acest mormant sa apara la intamplare intr-un mormant datand din acea perioada ?

(i) s-a calculat frecventa fiecarui nume in societatea de atunci, pe baza informatiilor istorice si arheologice (Ex. numele Maria a fost gasit de 70 de ori intr-un total de 328 de nume feminine)

(ii) au fost ajustate frecventele pe baza prezumtiilor (*Maryah* este o forma latinizata rara, *Yoseh* un diminutiv rar al lui Iosif, *Mariamene* o varianta rara a numelui Maria)

(iii) s-au inmultit frecventele celor 4 nume

(iv) s-a impartit rezultatul la 4, luand in calcul posibilele erori sistematice accidentale

(v) s-a impartit numarul obtinut la 1000, considerand numarul total de morminte din sec. I descoperite in Ierusalim

Rezultatul obtinut estimeaza aceste sanse la 1 in 600, adica foarte mici. Cu alte cuvinte, grupul de nume descoperit in mormant este o combinatie foarte rara. De aici rezulta concluzia autorilor ca sansele ca mormantul descoperit sa apartina familiei lui Isus sunt foarte mari, aceasta concluzie functionand de 599 de ori in 600 de incercari aleatoare.

Celelalte argumente folosite in sprijinul teoriei pornesc de la acelasi set de premize:

- *Maria Magdalena este sotia lui Isus, conform analizei ADN*
- *Iuda face parte din aceasta familie, fiind fiul lui Isus*
- *Matei este probabil un verisor al lui Isus, intrudindu-se cu Maria, mama lui*
- *Iacov, fratele lui Isus a facut parte initial din acest mormant, conform analizei patinei*

Pe langa aceste argumente, autorii incearca sa demonstreze ca mormantul a apartinut unei familii crestine, interpretand unele zgarieturi de pe osuare drept simbolul crucii. La fel, inscriptia "chevron" si "Tao" (un V intors cu un mic cerc sub el) de la intrarea in incaperea principala a mormantului a fost asociata cu un simbol asemanator descoperit in necropola Dominus Flevit de pe Muntele Maslinilor, considerata a adaposti morminte crestine. [12]

Dintre toate argumentele, cea mai mare greutate este data celui statistic si analizei patinei. Motorul argumentul statistic sunt premisele referitoare la Maria Magdalena si Iose, fara de care argumentul se prabuseste. O sa ne oprim mai jos asupra lor.

§ 4. Mariamene, cea numita Stapana

Pentru a ilustra importanta presupusului osuar al Mariei Magdalena filmul si cartea prezinta o analogie din lumea... muzicii:

Sa spunem ca peste 2000 de ani s-ar descoperi in Liverpool, Marea Britanie, un mormant continand numele John, Paul si George. Nu s-ar putea trage imediat concluzia ca mormantul apartine trupei Beatles, deoarece aceste nume au fost foarte raspandite la vremea lor. Dar daca alaturi de ele s-ar gasi si numele Ringo, atunci toata lumea ar fi interesata de acest caz. Ei bine, Jacobovici sustine ca in cazul mormantului de la Talpiot, acel Ringo este osuarul cu numele Mariamene.

Inscriptia "*mariamenu {e} mara*" este interpretata diferit de sustinatorii si opozantii teoriei. Spre deosebire de celelate osuare, este scrisa in greceste si interpretarea ei constituie un subiect aprins de discutie intre epigrafi, teologi si istorici. [13]

Autorii considera ca expresia se refera la Maria Magdalena, fiind tradusa "[Osuarul] Mariei Magdalena, cea numita Stapana". Sa urmarim firul logic:

- (1) *mariamenu* - forma genitiva a numelui *mariamenu* (a/al Mariamenu-ei)
- (2) *mariamenu* - diminutiv (alintare) pentru *mariamene*
- (3) *mariamene* - genereaza forma contrasa *mariamne*, o varianta a numelui Maria
- (4) *mariamne* - numele sorei apostolului Filip din scrierea gnostica *Faptele lui Filip*; aceasta fiind Maria Magdalena, conform teoriei lui François Bovon, profesor la Harvard University

Numele *mara* este considerat un imprumut din aramaica a formei feminine a lui *mar*, tradus ca domn/stapan. Zgarietura verticala dintre cele doua cuvinte - *mariamenu* si

mara - marcata cu {e} mai sus, este citita ca fiind un eta grecesc si tradusa "cea numita/cunoscuta ca".

Se sugereaza astfel ideea gnostica potrivit careia Maria Magdalena ar fi fost un apostol si lider al Bisericii, beneficiind de reverenta primilor crestini.

Pentru a explica de ce inscriptia este in limba greaca, autorii emit ipoteza - ridicola, spun opozantii - ca mica localitate Magdala de pe tarmul Lacului Capernaum era un important centru comercial grec...

Richard Bauckham, profesor de Noul Testament la University of St. Andrews, Scotia si specialist in onomastica¹⁰ antica, arata ca rationamentul autorilor contine erori, pasii (3) si (4) de mai sus fiind simple presupuneri fara acoperire:

- *mariamne* este forma contrasa a numelui *mariamme*, nu a lui *mariamene*
- nu exista nici o dovada istorica scrisa ca *mariamene* si *mariamne* ar fi inrudite direct, chiar daca ambele sunt derivate din numele Maria
- chiar presupunand ca pasul (3) ar fi corect, (4) se bazeza doar pe o presupunere a profesorului Bouvon, textul manuscrisului neidentificand-o direct pe sora lui Filip cu Maria Magdalena [14]

Ben Witherington, profesor de Noul Testament la Asbury Theological Seminary, Kentucky si varful de lance al opozitiei, spune ca manuscrisul *Faptele lui Filip* dateaza din sec. XIV si se presupune a fi copia unei carti apocrife din sec. IV. O scriere prea tarzie pentru a avea credibilitate istorica. [15]

Opozantii teoriei considera fortata traducerea lui *mara* cu "Stapana", sustinand pe baza altor exemple ca nu este decat o varianta a numelui comun Marta. Deci inscriptia ar trebui citita astfel: "[Osuarul] Mariei, cunoscuta ca Marta".

O interpretare de ultima ora (11 martie 2007)

Comparand inscriptia cu alte osuare gasite in Israel, profesorul Joseph Pfann de la University of Holy Land din Ierusalim, emite ipoteza ca ar fi vorba aici de doua persoane distincte, Maria si Marta. El presupune ca avem doua inscriptii, facute la momente diferite si avand o caligrafie distincta: "*maria*" si "*he kai mara*", deci textul s-ar traduce "Maria si Marta".

Nu era ceva neobisnuit ca doua persoane sa fie asezate in acelasi osuar, Pfann oferind exemplul unui osuar din Ierusalim continand oasele a cinci persoane. Atat Maria cat si Marta erau nume foarte raspandite in acea perioada (chiar daca pe James Tabor interpretarea aceasta il duce cu mintea la familia din Betania...) si orice legatura dintre acest osuar si Maria Magdalena nu are nici un temei. [16]

¹⁰ Onomastica este stiinta care studiaza numele proprii si originea lor.

§ 5. Iose, fratele sau tatal lui Isus ?

Autorii sustin ca *Yoseh* nu este aceeași persoană cu *Yosep*, menționat ca tatal lui *Yeshua*. Pornind de la această presupunere se trage concluzia că șansele ca numele acesta să apară la întâmplare sunt cu mult mai mici decât ale lui *Yosep* (întalnit în altă formă ca *Yehoseph*, adică Iosif), al doilea nume cu frecvență în acele vremuri. [17] Fapt care contribuie și el la obținerea raportului fantastic de 600 la unu.

”Dacă Iose ar fi fratele acestui Isus conform lui Marcu 6:2, atunci va trebui să se explice de ce Isus a fost identificat ca *fiul lui Iosif*, iar Iose nu”, spune profesorul Darrell Bock de la Dallas Theological Seminary. ”Consider că lipsa acestei identificări reduce semnificativ probabilitatea ca acel *Yeshua* și Iose să fi fost frați”.

Același argument este adus și de Christopher Rollston, specialist în epigrafie antică: ”În lipsa unui expresii patronimice¹¹, este pur și simplu neînțelept să facem vre-o presupunere.”

Dacă renunțăm la aceste două premize - Maria Magdalena și Iose – și refacem calculele statistice, rezultatul va fi de numai 0,19 la 1 în loc de 600 la 1, arată Chris Rosebrough într-un articol postat pe pe site-ul ExtremeTheology.com. Adică șansele sunt mai mari ca mormantul să NU aparțină familiei lui Isus.

Doar patru din osuarele cu nume au fost utilizate în argumentul statistic, cele ale lui Matia și Iuda nefiind luate în calcul. Opoziția susține că acestea ar trebui adăugate, dar cu o pondere negativă, deoarece nu există absolut nici o dovadă istorică pentru presupunerea autorilor că Matia ar fi fost un verisor primar al lui Isus, iar Iuda, copilul avut cu Maria Magdalena.

Atat Jacobovici cât și Feuerverger au recunoscut public că premisele influențează decisiv rezultatele calculelor statistice. Numai că aceste ipoteze nu stau în picioare la o analiză atentă. Dar oare câtă lume are răbdare să asculte argumentele opoziției, când concluziile autorilor sunt prezentate cu o aură de cercetare științifică, folosind expresii precum ”analiză statistică”, ”analiză ADN” sau ”laborator criminalistic” ?

§ 6. Analiza ADN

Unul din punctele forte ale filmului este analiza unor fragmente de os găsite în osuarele lui Isus și ale Mariei Magdalena. Probele au fost trimise la laboratorul Paleo-ADN al Universității Lakehead din statul Ontario, Canada, care a stabilit că cele două persoane nu sunt rude pe linie maternă. Rezultat dus mai departe de către autori, care concluzionează nici mai mult nici mai puțin că cei doi sunt sot și soție...

”Aceasta este cel mai slabă dintre toate dovezile prezentate”, remarcă Ben Witherington într-un interviu pe un post de radio britanic. [18] Mariamene putea foarte bine să fi fost soția oricărui alt bărbat din mormant sau chiar sora lui *Yeshua*, din partea tatălui. Faptul că cei doi nu au aceeași mamă sau nu sunt mamă și fiu, nu spune nimic în plus despre relația lor, chiar dacă autorii și-ar dori aceasta. Sub masca unei investigații criminalistice riguroase, ei promovează o ipoteză fără suport, care slujește foarte bine intereselor lor.

¹¹ Expresie care menționează explicit numelui tatălui, n.n.

De ce nu s-a testat ADN-ul Mariei, presupusa a fi mama lui Isus? Oare nu pentru ca se evita orice dovezi care ar putea contrazice teoria?

§ 7. Osuarul disparut

O alta demonstratie cu aer stiintific este testul de analiza spectrala a depunerilor minerale de pe osuare, numit de autori "testul de amprenta al patinei"¹² (engl. *patina fingerprinting*). O metoda de testare moderna, folosita in acesta investigatie pentru a verifica daca osuarul lui Iacov, aflat in posesia unui colectionar evreu, apartine sau nu mormantului de la Talpiot.

Intentia autorilor este usor de banuit. Daca s-ar dovedi ca osuarul lui Iacov, fratele lui Isus, a facut initial parte din acest mormant, aceasta ar fi una dintre cele mai puternice dovezi ca mormantul apartine familiei lui Isus din Nazaret.

Osuarul lui Iacov este subiectul unui proces in curs intre statul Israel si colectionarul Oded Golan, acuzat ca detine ilegal osuarul si mai mult, a falsificat inscriptia pentru a-i creste valoarea pe piata. Conform legii, toate osuarele descoperite dupa 1978 intra automat in proprietatea statului. Golan sustine ca a cumparat osuarul inainte de 1978, aducand ca dovada o fotografie avand data scrisa pe ea, candva in 1976. Recent, un fost agent FBI a depus marturie la proces ca filmul a fost datat de un laborator foto ca fiind intr-adevar din anii '70. [19]

Pe parcursul procesului - care dureaza de cativa ani - s-a pus la indoiala autenticitatea inscriptiei "Iacov fiul lui Iosif fratele lui Isus", sugerandu-se ca partea referitoare la Isus a fost adaugata recent. O verificare ulterioara a aratat ca patina care acopera prima parte a inscriptiei se extinde peste cel putin cateva litere din partea disputata - "fratele lui Isus" - marind astfel sansele ca aceasta sa fie autentica. Acuzatia de fals nu a fost inasa indepartata oficial, procesul continuand in prezent.

Cum au ajuns autorii la ideea ca osuarul lui Iacov provine din mormantul de la Talpiot?

Cand Jacobovici a descoperit osuarele in depozitul D.A.I., cel de-al zecelea lipsea, cu toate ca fusese inregistrat ca fiind gasit in mormant. Asa ca i s-a parut plauzibila ipoteza furtului. De aici pana la a-l identifica cu osuarul lui Iacov n-a ramas decat un pas: testul patinei.

Mostre de patina de pe osuarul lui Iacov au fost comparate cu cele provenind de pe osuarele lui Isus si al Mariamenei pe de-o parte, si cu osuare din alte morminte, la un laborator criminalistic din statul New York¹³. Rezultatele au aratat un continut similar in fier, titanu si potasiu (caracteristice mediului *terra rosa*) in osuarul lui Iacov si cele din Talpiot, spre deosebire de celelate osuare.

¹² Patina este o crusta minerala depozitata in timp pe suprafata vestigiilor arheologice, datorita conditiilor de mediu.

¹³ Suffolk County Crime Laboratory.

Concluzia imediata a autorilor a fost ca testul patinei confirma banuiala lor: osuarul lui Iacov apartine mormantului de la Talpiot. In aparenta, aceasta este o dovada stiintifica incontestabila in favoarea teoriei lor.

Numai ca s-au grabit sa traga aceasta concluzie, contrazisa de alte dovezi si marturii personale:

(1) Amos Kloner si Joseph Zias, ambii implicati in sapaturile arheologice de la Talpiot, au declarat ca al zecelea osuar nu avea nici o inscriptie si era crapat, fiind astfel depozitat in curtea Muzeului Rockefeller in loc sa fie pus impreuna cu celelate noua [20]

(2) dimensiunile osuarului lui Iacov nu se potrivesc cu cele notate in catalog ale osuarului lipsa

(3) atat familia lui Oded Golan cat si fosta lui prietena au depus marturie la proces ca au vazut osuarul lui Iacov inainte de 1978, deci inainte de descoperirea de la Talpiot

(4) istoricul crestin Eusebiu (sec. IV) mentioneaza traditia raspandita in biserica primelor secole ca Iacov cel Drept, fratele Domnului, a fost ingropat langa muntele Templului, loc marcat de un monument vazut chiar de el; mormantul de la Talpiot se afla la o distanta de 7 km de acest loc.

Din nou, pentru a-si sustine teoria, autorii prefera sa ignore dovezile incomode etaland-o doar pe aceea care pare a le da dreptate.

§ 8. Speculatii aditionale

Amintesc doar in trecut alte doua ipoteze folosite in sprijinul teoriei mormantului.

Mai intai, ideea ca prezenta osuarului cu inscriptia "Iuda fiul lui Isus" ar demonstra ca Isus a avut un fiu. Acest lucru este posibil, cu conditia ca Isus din acest mormant sa fie acelasi cu cel din Evanghelii. Avem aici un exemplu de eroare logica - rationamentul circular: folosirea concluziei ca si ipoteza in incercarea de a demonstra concluzia.

Nu exista nici o dovada istorica biblica sau extra-biblica in favoarea ideii ca Isus ar fi fost casatorit sau a avut descendenti. Mai mult, o multime de surse sprijina in mod clar contrariul. Autorii ajung pana acolo incat rastalmacesc intelesul clar al Evangheliei dupa Ioan, sugerand ca ucenicul preaiubit caruia Domnul i se adreseaza de pe cruce "Fiule, iata mama ta" ar fi acest Iuda, fiul ascuns al lui Isus.

Cealalta ipoteza este ca Matei cel din mormant a fost probabil un verisor al lui Isus... ca bine-nteles, daca ar fi fost apostolul Matei, prezenta sa in mormantul familiei n-ar avea sens, slabind teoria. Asa ca a fost "adoptat", pornind de la observatia ca in genealogia lui Isus prezentata in Evanghelia dupa Luca mai exista niste Matei. Greu de spus care a fost logica autorilor aici, in afara de pura speculatie.

Concluzii

Facand abstractie pentru moment de implicatiile teologice, putem spune fara ezitare ca aceasta investigatie este un exemplu clar de lipsa de profesionalism. Sinceritatea si entuziasmul de cautator ale lui Simcha Jacobovici se pare ca nu i-au fost de-ajuns pentru a-l feri de greseli de rationament. Ca sa nu vorbim de ignorarea dovezilor incommode, tragerea unor concluzii fortate si rastalmacirea tendentioasa a unor documente istorice acceptate (vezi ipoteza despre ucenicul preaiubit).

Nu este de mirare ca prin atragerea in echipa a profesorului James Tabor si greutatea care se da opiniilor lui John Dominic Crossan¹⁴, se promoveaza o perspectiva gnostica asupra vietii si lucrarii lui Isus din Nazaret. Realizand ca s-ar putea sa supere pe multi cu concluziile investigatiei lor, autorii se spala pe maini lasand deschisa posibilitatea invierii si inaltarii "in duh" a lui Isus. Dar bine-nteles ca si aceasta interpretare este un atac la adresa invataturii ortodoxe despre persoana lui Hristos.

Mai mult, in goana dupa senzational autorii si-au pierdut pana si simtul umorului, insistand ca Isus ar fi avut un copil caruia i-ar fi pus chiar numele... tradatorului. Ce ironie!

Ce putem invata din povestea aceasta?

- Mai intai, daca iubim mult o teorie s-ar putea sa fim ispititi sa manipulam evidentele in favoarea ei.
- Apoi, sa nu uitam ca credinta crestina se bazeaza nu pe mituri si povesti, ci pe fapte istorice.
- In al treilea rand, chiar daca nu credem o iota dintr-o teorie care contrazice invierea lui Hristos, sunt mii, poate milioane de oameni in jur care asteapta sa vada raspunsul nostru: articulat si logic sau arogant si defetist.

Inchei cu cuvintele lui Daniel Wallace, profesor de Noul Testament la Dallas Theological Seminary:

"Ce ramane de facut, asadar, cu mormantul pierdut? Pe deoparte, crestinilor n-ar trebui sa le fie teama sa urmareasca adevarul indiferent unde i-ar duce acesta. [...] Evangheliile sunt pline de informatii istorice concrete care au putut fi usor verificate la vremea in care au fost scrise. Credinta crestina nu a fost niciodata impotriva istoriei, ea imbratiseaza istoria. [...] Pe de alta parte, filmul *Mormantul pierdut al lui Isus* este un exemplu de cercetare arheologica si istorica de proasta calitate, un reportaj de investigatie realizat in mod partinic. O momeala sclipitoare care atrage privirea unei generatii plictisite. Sa ne fie clar, insa: acesta nu este sfarsitul atacurilor lipsite de substanta la adresa credintei crestine. Subiectul Isus este o afacere profitabila in ziua de azi, in special pentru cei care au in minte un Isus diferit de cel prezentat in Scriptura. Macelul va continua iar crestinii nepasatori vor fi prinsi off-guard. Integrarea credintei lor cu o intelegere a culturii si istoriei lumii antice este un imperativ, deoarece poate singurul lucru mai rau decat a fi dus de nas cu argumente prostesti este sa-ti ingropi capul in nisip, sperand ca aceia care vin cu astfel de argumente o sa plece singuri." [21]

¹⁴ Membru fondator al grupului ultra-liberal *Jesus Seminary*.

Anexa 1. Raspunsul comunitatii stiintifice

Cu exceptia unui singur specialist, profesorul James Tabor - in aparenta, singurul sustinator al teoriei mormantului - lumea academica crestina si ne-crestina s-a aratat mai mult decat sceptica, reactiile variind intre a arata invaliditatea ideilor din film si carte, si judecarea bunei intentii a autorilor.

Dr. **Amos Kloner**, profesor de arheologie, Bar-Ilan University, Israel; arheolog sef in 1980 peste districtul Ierusalim in cadrul Departamentului Antichitatilor din Israel si supervizor al lucrarilor de la mormant :

(un interviu publicat in ziarul *Jerusalem Post* din Israel)

Jerusalem Post: "Ce spuneti de afirmatia ca Isus si familia sa au fost ingropati aici?"

Amos Kloner: "Este un subiect foarte bun de film TV, inasa ceva e imposibil. Un nonsens. Ideea ca Isus si rudele sale au avut propriul mormant nu are cea mai mica sansa sa fie adevarata. Erau o familie din Galileea fara legaturi de rudenie in Ierusalim. Mormantul de la Talpiot apartine unei familii de clasa mijlocie din secolul intai d. Hr."

JP: "Dar avem aici o adevarata confluenta de nume cu rezonanta religioasa."

AK: "Pana acum, inscriptia *Isus fiul lui Iosif* a fost gasita pe trei sau patru osuare. Acestea au fost nume foarte frecvente. In 1940 ziarele au titrat cu litere de-o schioapa descoperirea unui alt osuar cu numele Isus, citat ca dovada primara pentru credinta crestina. S-a gasit mormantul lui Isus. Cateva luni mai tarziu cazul a fost anulat. Aduceti-mi dovezi stiintifice si sunt gata sa ma iau la tranta cu ele. In cazul filmului inasa, dovezile sunt fabricate." [22]

Dr. **Paul Maier**, profesor de istorie antica, Western Michigan University :

"Cum se poate ca din toate locurile de veci posibile, familia lui Isus sa aleaga unul tocmai in Ierusalim, orasul care l-a crucificat pe Isus? Casa lor era in Galileea. Un eventual loc de inmormantare ar trebui sa fie in Galileea, nu in Iudeea. Aceasta numai daca ignoram faptul ca atat traditia bisericii cat si Eusebiu mentioneaza ca Maria a murit in orasul Efes insotita acolo de apostolul Ioan ca urmare a incredintarii date de Isus pe cruce." [23]

Dr. **Richard Bauckham**, profesor de studii ale Noului Testament, University of St. Andrews, Scotia :

"Trebuie sa mentionam ca cele sase nume gasite in mormant sunt doar cateva din mult mai multe posibile. Ar fi putut fi ingropate aici nu mai putin de 35 de persoane.¹⁵ Cele sase persoane puteau apartine la nu mai putin de patru generatii. Acesta este un mormant de familie mare, cu siguranta folosit de aceeaasi familie pentru o perioada mai lunga de timp. Nu este vorba de un grup familial mic. Stim ca unii din membrii familiei lui Isus au trait in Ierusalim doar pentru trei decade (de la moartea lui Isus pana la

¹⁵ Apreciere bazata pe date arheologice despre osuarele din zona. O estimare similara a fost facuta de Amos Kloner, n.n.

executia fratelui sau Iacov in anul 62). Nici una din dovezile pe care le avem nu da de inteles ca ar fi fost asa de multi incat sa fie nevoie de un mormant de aceasta dimensiune.

[...] nu pot sublinia indeajuns importanta faptului ca nu exista absolut nici o dovada pentru conjectura ca Isus s-ar fi casatorit cu Maria Magdalena (mai notati ca o legatura extraconjugală postulată de către unii, nu o califică pe Maria Magdalena să facă parte din mormantul familiei lui Isus). La fel, nu există nici o dovadă ca Isus ar fi avut vre-un copil. (Dacă într-adevăr ar fi avut un copil cu numele Iuda, n-ar fi fost el menționat măcar undeva în scrierile literare vechi? Ar fi fost un personaj util vreunui gnostic care putea pretinde că învățătura esoterică a lui Isus s-a transmis prin cineva apropiat lui, dar nu este menționat în evangheliile gnostice care fac asemenea afirmații despre alte personaje și nu e amintit nici de părinții bisericii care au scris despre învățăturile gnosticilor)." [24]

Dr. **Andreas Kostenberger**, profesor de limba greacă și Noul Testament, Southeastern Baptist Theological Seminary, North Carolina :

"Toate relatarile care le găsim în scrierile timpurii despre moartea și îngroparea lui Isus indică faptul că trupul lui nu a putut fi găsit și nici nu a fost mutat altundeva; nu există absolut nici o dovadă ca ar fi existat un mormant al familiei lui Isus." [25]

Dr. **Jonathan L. Reed**, profesor de religie, University of La Verne, California :

"Fiind arheolog pe șantier și profesor de studii biblice, nu îmi este indiferent cum e prezentată arheologia pe micul ecran și să vad cum sunt manipulați unii specialiști. Cam miroase a exploatare.

Atât în film cât și în carte sunt intervievați o serie de experți în arheologie, epigrafie, denumiri antice, ADN, statistică și texte esoterice. Nu li se spune nimic despre teza finală, ci fiecare este întrebat despre o singură piesă în acest puzzle pe care producătorii o vor adăuga apoi în povestea lor atrăgătoare." [26]

Dr. **Ben Witherington III**, profesor de Noul Testament, Asbury Theological Seminary în Wilmore, Kentucky :

"O teorie științifică serioasă trebuie să ia în considerare toate dovezile -- în cazul acesta, toate numele găsite în mormantul de la Talpiot, nu numai acelea care se potrivesc cu teoria sfintei familii. De exemplu, în mormant s-a găsit o persoană cu numele Matei, dar Isus nu a avut nici un frate numit Matei. Și unde sunt ceilalți frați, precum Simion, sau surorile menționate în Marcu 6 și mai ales unde este Iacov? De fapt stim că Iacov a fost îngropat nu departe de Muntele Templului, pe când Talpiot e la o distanță de câteva mile de acolo. Eusebiu, un istoric renumit al bisericii din secolul patru, a văzut acest mormant și piatra funerară inscripționată din fața lui.

[...] Bine-nțeles, concluzia implicată a documentarului și a cărții este că Învierea a fost, demonstrabil, o farsă -- și ar trebui să presupunem astfel că oameni ca Petru sau Iacov, fratele lui Isus, au fost gata să moară ca martiri într-un chip groznic, ducând la capăt o înșelătorie. Învierea a avut un singur înțeles pentru evreii de atunci -- un miracol care are loc cu trupul unui om așa încât acesta înviază din morți." [27]

Dr. **Gary R. Habermas**, profesor de filozofie si teologie, Liberty University, Lynchburg, Virginia :

"Toate cercetarile de pana acum au aratat ca Isus a fost proclamat de la inceput de urmasii sai ca fiind inviat din mormant si aratandu-se altora in trup, printre care aprigului persecutor Saul (Apostolul Pavel) si scepticului Iacov, fratele lui Isus.

Chiar si cei ce se impotriveau mesajului crestin au recunoscut ca mormantul era gol. Si dovezile care sustin aratarile in trup ale lui Isus cel inviat nu au putut fi negate pana astazi.

Iacov ar fi stiut cu siguranta de mormantul familiei si cine era ingropat acolo. Cum putea, deci, sa creada cu adevarat ca fratele sau a inviat dintre cei morti si i s-a aratat?

In contextul iudaic de atunci, in care conceptul de inviere era interpretat predominant literal ca fiind o inviere in trup, cum putea crede si proclama Iacov invierea si aratarile fratelui sau cand stia ca trupul lui Isus deja a putrezit, iar oasele sale au fost etichetate si ingropate din nou? Toate aceste puternice dovezi istorice ar trebui sa fie explicate." (*de catre sustinatorii teoriei mormantului, n.n.*) [28]

Dr. **James Charlesworth**, profesor de limba si literatura Noului Testament, Princeton Theological Seminary :

"Isus n-avea cum sa-si puna el singur oasele intr-un osuar. Daca cineva a facut acest lucru, trebuie sa fi fost cu siguranta careva din ucenicii sai. Dar ei l-au proclamat ca Mesia, Fiul lui Dumnezeu. Nu l-ar fi asezat intr-un osuar banal, doar cu un grafitti neglijent scris pe el. Parerea mea este ca acest osuar nu apartine lui Isus din Nazaret." [29]

Dr. **François Bovon**, profesor de istoria religiilor, Harvard Divinity School :

"Mai intai, am reusit sa vad filmul iar teza lui principala nu m-a convins deloc. Cand am fost intervievat de Simcha Jacobovici si echipa sa, intrebarile au fost directionate spre cartea *Faptele lui Filip* si rolul Mariei Magdalena in acest text. Nu am fost informat despre intreg programul sau orientarea scriptului.

In al doilea rand, vazand filmul si ascultand la el, cred ca pot auzi doua voci, un fel de *discurs dublu*. Pe de-o parte, dorinta de a porni o discutie academica; pe de alta parte, dorinta de a promova o agenda personala. Trebuie sa spun ca pentru mine, reconstructia istorica legata de casatoria lui Isus cu Maria Magdalena si procreerea unui copil apartine domeniului SF." [30]

Dr. **Bart Ehrman**, profesor de studii religioase, University of North Carolina at Chapel Hill, North Carolina (*agnostic, simpatizant al traditiilor ne-ortodoxe timpurii, n.n.*) :

"Nu s-a descoperit nici o urma de dovada ca ea (*Maria Magdalena, n.n.*) ar fost numita vre-o data *Stapana*, sau *Maestra*. Cartea nu ne spune nici de ce inscriptia de pe osuarul unui maestru spiritual foloseste un diminutiv pentru numele sau." [31]

Anexa 2. Cazul mormantului pierdut pe Internet

Teoria mormantului

Discovery Channel

www.discovery.com/tomb

James Tabor (*teologie, arheologie*)

www.jesUSDynasty.com/blog/

Andrey Feuerverger (*statistica*)

<http://fisher.utstat.toronto.edu/andrey/OfficeHrs.txt>

Critica si contra-argumente

Comentarii si bloguri

Ben Witherington (*teologie, istorie*)

<http://benwitherington.blogspot.com>

Darrell Bock (*teologie*)

<http://dev.bible.org/bock/>

Richard Bauckham (*teologie, onomastica*) - invitat pe blogul lui Chris Tilling, Tübingen

www.christilling.de/blog/ctblog.html

Randy Ingermanson (*statistica*)

<http://www.ingermanson.com/jesus/art/stats.php>

Jack Poirier (*statistica*)

<http://www.jerusalemerspective.com/Default.aspx?tabid=27&ArticleID=1927>

Jay Cost (*statistica*)

http://www.realclearpolitics.com/articles/2007/03/examining_the_jesus_tomb_evide.html

Stephen J. Pfann (*arheologie, teologie*)

<http://www.uhl.ac/MariameAndMartha>

<http://www.uhl.ac/JudeanTombsAndOssuaries.html>

Craig Evans (*teologie*)

www.craigaeVans.com/tombofjesus.htm

Gary Habermas (*teologie*)

www.garyhabermas.com/articles/The_Lost_Tomb_of_Jesus/losttombofjesus_response.htm

Craig Blomberg (*teologie*)

www.denverseminary.edu/dialogue/jesusbones

Andreas Kostenberger (*teologie*)

www.biblicalfoundations.org/

Mark Goodacre (*teologie*)
ntgateway.com/weblog/

Michael Heiser (*teologie*)
<http://www.michaelsheiser.com/>

Chris Tilling (*teologie*)
<http://www.christing.de/blog/ctblog.html>

Chris Rosebrough (*teologie*)
<http://www.extremetheology.com/>

Tyler Williams (*teologie*)
<http://biblical-studies.ca/blog/index.php>

Jim West (*teologie*)
<http://drjimwest.wordpress.com/>

Michael F. Bird (*teologie*)
<http://euangelizomai.blogspot.com/>

James White (*teologie*)
<http://www.aomin.org/>

Chris Weimer (*teologie*)
<http://neonostalgia.com/weblog/>

Articole in ziare/reviste

Society of Biblical Literature
<http://sbl-site.org/default.aspx>

Jodi Magness, *Has the Tomb of Jesus Been Discovered?* (arheologie)
Christopher A. Rollston, *Prosopography and the Talpiyot Yeshua Family Tomb: Pensées of a Palaeographer* (paleografie)
Jonathan L. Reed, *Response to the "Lost Tomb of Jesus"* (arheologie)

The Wall Street Journal
<http://www.opinionjournal.com/taste/?id=110009735>
Ben Witherington, *Tomb of the (Still) Unknown Ancients*

Interviuri

Darrel Bock cu Amos Kloner si Stephen Pfann
www.bible.org

Peter Nathan cu Shimon Gibson si Josheph Zias (transcris)
<http://www.vision.org/visionmedia/blog.aspx?id=2492>

Premier Christian Radio cu Ben Witherington
A response to The Lost Tomb of Jesus
<http://www.premier.org.uk/engine.cfm?i=680&bhcp=1>

Referinte

- [1] *The Jesus Family Tomb: The Discovery, the Investigation, and the Evidence That Could Change History* (JFT), p. vii
- [2] *JFT*, p.209
- [3] *JFT*, p. 211
- [4] Amos Kloner, *A Tomb with Inscribed Ossuaries in East Talpiyot*, Jerusalem, 'Atiqot Vol. 29 (1996), p. 22 , citat in http://dev.smm.org/buzz/blog/jesus_and_family_found_in_tomb
- [5] *JFT*, p. 23
- [6] *JFT*, p. 23
- [7] vezi cartea lui James Tabor, *The Jesus Dynasty: The Hidden History of Jesus, His Royal Family, and the Birth of Christianity*, Simon & Schuster, 2006
- [8] diagramele se bazeaza pe cele prezentate de Gary Habermas in articolul *The Lost Tomb of Jesus: A Response to the Discovery-Channel Documentary Directed by James Cameron* http://www.garyhabermas.com/articles/The_Lost_Tomb_of_Jesus/losttombofjesus_response.htm
- [9] Stephen Pfann, citat de AP in articolul *Archaeologists, scholars dispute Jesus documentary*, 27 februarie 2007 <http://www.cnn.com/2007/TECH/science/02/26/jesus.sburial.ap/index.html>
- [10] vezi prezentarea argumentului statistic pe site-ul canalului Discovery, <http://dsc.discovery.com/convergence/tomb/explore/explore.html>
(Enter the Tomb ->Supporting Evidence ->Statistical Evidence)
Critica metodei: Randy Ingermanson, *Statistics and the "Jesus Family Tomb"* <http://www.ingermanson.com/jesus/art/stats.php>
- [11] <http://fisher.utstat.toronto.edu/andrey/OfficeHrs.txt>
- [12] Un osuar descoperit la Dominus Flevit in 1955 este marcat cu simbolul timpuriu crestin format prin suprapunerea literelor grecesti chi si ro; vezi si raspunsul lui R. Kirk Kilpatrick, profesor de limba ebraica si Vechiul Testament <http://confirmedword.blogspot.com/2007/03/so-called-jesus-family-tomb-mysterious.html>
- [13] Sunt cel puțin două moduri de a citi inscriptia, sumarizate de James Tabor in articolul *Reading the Names on the Mariamene Ossuary* <http://jesusdynasty.com/blog/2007/03/16/reading-the-names-on-the-mariamene-ossuary>

- [14] Richard Bauckham, *The alleged 'Jesus family tomb'*
<http://www.christilling.de/blog/2007/03/guest-post-by-richard-bauckham.html>
- [15] Ben Witherington, *PROBLEMS MULTIPLY FOR JESUS TOMB THEORY*
<http://benwitherington.blogspot.com/2007/02/problems-multiple-for-jesus-tomb-theory.html>
- [16] Stephen J. Pfann, *MARY MAGDALENE IS NOW MISSING: A CORRECTED READING RAHMANI OSSUARY 701*
<http://www.uhl.ac/MariameAndMartha>
- [17] Tal Ilan, *Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity*, Mohr-Siebeck, 2002, citata de Richard Bauckham in *The alleged 'Jesus family tomb'*
<http://www.christilling.de/blog/2007/03/guest-post-by-richard-bauckham.html>
- [18] Ben Witherington, *A response to The Lost Tomb of Jesus*, interviu la Premier Christian Radio, U.K.
<http://www.premier.org.uk/engine.cfm?i=680&bhcp=1>
- [19] Toronto Star, *Jesus tomb claim sparks furor*, 26 feb 2007
<http://www.thestar.com/News/article/185708>
- [20] Joseph Zias, email prezentat in *THE SMOKING GUN---TENTH TALPIOT OSSUARY PROVED TO BE BLANK*
http://benwitherington.blogspot.com/2007/03/smoking-gun-tenth-talpiot-ossuary_9874.html
- [21] Daniel Wallace, *The Lost Tomb of Jesus*
http://www.bible.org/page.php?page_id=4894
- Anexa 1 -----
- [22] Jerusalem Post, *Kloner: A great story, but nonsense*, 27 feb 2007
<http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1171894527185&pagename=JPost/JPArticle/ShowFull>
- [23] Paul Maier, *A Skeleton in God's Closet? Paul Maier Responds*
<http://theologica.blogspot.com/2007/02/skeleton-in-gods-closet-paul-maier.html>
- [24] Richard Bauckham, *The alleged 'Jesus family tomb'*
<http://www.christilling.de/blog/2007/03/guest-post-by-richard-bauckham.html>
- [25] Andreas Kostenberger, *The Jesus Tomb*
<http://www.biblicalfoundations.org/?m=200702>
- [26] Jonathan L. Reed, *Response to the "Lost Tomb of Jesus"*, Society of Biblical Literature, March 2007, vol. 5 no. 3
<http://sbl-site.org/Article.aspx?ArticleId=6488>
- [27] Ben Witherington, *Tomb of the (Still) Unknown Ancients*
<http://www.opinionjournal.com/taste/?id=110009735>

[28] Gary R. Habermas, *The Lost Tomb of Jesus: A Response to the Discovery-Channel Documentary Directed by James Cameron*
http://www.garyhabermas.com/articles/The_Lost_Tomb_of_Jesus/losttombofjesus_response.htm

[29] James H. Charlesworth, *Reflections on the So-called "Lost Tomb of Jesus"*
<http://www.ptsem.edu/NEWS/images/Charlesworth%20comment.pdf>

[30] François Bovon, *The Tomb of Jesus*, Society of Biblical Literature, March 2007, vol. 5 no. 3
<http://sbl-site.org/Article.aspx?ArticleId=656>

[31] Bart Ehrman, interview in Religion Sneak Peek/DallasNews, newsletter on-line
http://religion.beloblog.com/archives/2007/03/religion_sneak_peek_the_jesus.html